

מצגת על קבורת קומות, כוכים, קלקר, ומנהרות,
על נזילות נוראות של דם ושומנים.

על תחזית קריסת מבני הקומות.

על שטחים עצומים בארה"ק שמיועדים ויכולים
לשמש לקבורת שדה.

נערכה עפ"י שיעורי וכתבי הרב משה קוטקס מח"ס
"הקבורה בקומות ובקלקר", וקונטרס "דירוג סוגי
הקבורה"

ניתן לקבל במייל MK345345@GMAIL.COM

הבהרה:

המציאות שמוצגת לפנינו מבוססת על סרטונים, תמונות, וחומר מקצועי שנמסר לנו ע"י אנשי מקצוע בתחום. אנו רק מצטטים את דבריהם, והאחריות היא עליהם. ולפי דבריהם אנו דנים מבחינה הלכתית. כשהמטרה לידע את הציבור על המציאות ועל ההלכה.

מה זה?

בנין מגורים
של מתים.

דהיינו "קבורה
בקומות" של ח"ק
קהילת ירושלים בהר
המנוחות

ומה זה?
זוהי שכונה
שקוראים לה
"ירקון" והיא
"קבורה בקומות"
של ח"ק ת"א

כשמתקרבים
רואים במה
מדובר -
זוהי הקומה
העליונה.
ובצד ימין ישנה
הכנה ליציקה.
הרצועים
מסמנים את
פתחי הקברים.

בקבורה בקומות
המת מוכנס
מלמעלה למטה
עם כיסוי בעפר

אלא שהקבר
נמצא באויר -
בקומה הרביעית
או קומה אחרת

בצד שמאל רואים מה מסתתר
תחת העפר – מערכת קברים
מקלקר.

הקלקר קיים בירושלים, בראשון
לציון, נס ציונה, וכפי הנשמע גם
בירקון, ואולי במקומות נוספים.
כאן מטמינים מתים בקלקר
כאילו הם "דגים".

זה נושא בפני עצמו שמתואר
בחוברת דירוג סוגי הקבורה,
ובסוף השיעור נציג סרטון ממנו,
ואת הבעיות ההלכתיות.

קבורה בכוכים

כאן
נקברים 16
מתים אחד
על גבי
השני.
כשמאחור
אין חיבור
לשום הר

הכוכים
במבט
מקרוב.
המת
מוכנס
מהצד בלי
כיסוי
בעפר

צריך להדגיש!

בקבורה זו נקברים לצערנו, לא רק חילוניים
[שגם אותם צריכים לקבור כדין].

אלא גם יהודים שומרי תו"מ ולפעמים גם
רבנים, מחוסר ידיעה של בני משפחותיהם,
או חוסר ידיעה מציאותי - שמדובר בקומות,
או חוסר ידיעה הלכתי – שהקבורה הזאת
אינה כדין. ולפעמים הח"ק מטעה
ו"מרגיעה" ש"הכל כהלכה".

כל אחד מסוגים הללו נחלק לכמה סוגים
נוספים.

וישנן גם סוגים נוספים שלא ראינו כאן, והכל
מפורט בקונטרס "דירוג סוגי הקבורה".
ואת כולם צריך לברר מבחינה הלכתית.
ובירורם נמצא בספר "הקבורה בבטון
ובקלקר", אפשר לקבלם במייל שמופיע
בתחילת המצגת.

שינוי מנהג המתים חמור מאוד ויש בו ח"ו סכנה רבה
כתב מרן הגר"ע יוסף זצ"ל (יבי"א ח"ז יו"ד סי' לז): "שבאמת בכל כיו"ב
שמשנים מן המנהג, הן בהלויית המתים, והן בקבורתם, ממה שנהגו עד
עתה, יש בו משום סכנה לחיים ח"ו. וכמש"כ בספר בית לחם יהודה (סי'
שנב), שאסור לשנות שום דבר ממנהג שעושים למתים, ושיש סכנה
בדבר. וכ"כ הגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת טוטו"ד תליתאה (ח"ב סימן רלה) וכו',
גם הגרצ"פ בשו"ת הר צבי (חיו"ד סי' רסט) כתב, בדבר המנהג שנהגו בירושלים
שהמתים המובאים בארונות מחוץ לארץ להקבר בירושלים, מוציאים אותם מן
הארון וקוברים אותם בקרקע, וממשרד הבריאות של הממשלה רצו לשנות
המנהג, ולהנהיג לקוברם עם הארונות שלהם, מבלי לפתוח הארונות כלל, מפני
כבוד הנפטרים שיש ריח רע וכו'. והשיב, שאין לשנות כלל מן המנהג, וגם ע"פ
הרוב אין ריח רע וכו', ואדרבה אם יקברו אותם עם הארון, יש בזה משום
פגיעה בכבוד המתים, שבודאי רצונם להטמן באדמת ישראל. ועוד שהוא
נגד המנהג המקובל בישראל. ולכן יש לעמוד על המשמר שלא לשנות
דבר מן המנהג הקודם, ולא לפרוץ במנהגי ישראל הקדמונים. ע"כ. עכ"ל.
והובא בילקוט יוסף (על אבלות).

כל גדולי הדורות האחרונים התנגדו לכל קבורת קומות וכוכים.
בין פוסקי אשכנז ובראשם האחרונים: שערי ציון (מבילסק), בית
יצחק (שמעלקיס), אגרות משה, מנחת יצחק, הגרי"ש אלישיב,
הגר"ש וואזנר, הגראי"ל שטינמן, הגר"ח קניבסקי, הגרי"ג
אדלשטיין, ועוד.

בין פוסקי ספרד: הגר"ש משאש, חכם שלום כהן, הראש"ל הג"ר
יצחק יוסף, הג"ר ברוך שרגא, הג"ר אופיר מלכא, ועוד.
ובין האדמורי"ם, כגון הדברי יציב מצאנז, והאדמו"ר מגור
שמאוד מתנגד לקבורה זו, ובפרט הזדעזע מאוד לשמוע על
הנזילות הנוראות להלן.

פירוט נרחב בספר הקבורה בקומות ובקלקר.
ובין חברי מועצת הרבנות הראשית, ובראשם הגר"א שפירא,
הגר"ש ישראל, ועוד [ומפורטים בחוברת מנוחה לא נכונה].

נושאי השיעור

לפנינו נלבן בעזה"י כמה נקודות יסודיות מאוד שלא הובאו לדיון כלל, לא אצל האחרונים, וגם לא אצל גדולי זמננו, וממילא גם לא אצל הפוסקים שהכשירו בדיעבד חלק מסוגי הקבורה הזאת.

השאלה הראשונה היא, להיכן מתנקזים מי הגשמים שיוזלים על המבנים?

וכן לאן מתנקזים כל הנוזלים [דם ושומנים] המופרשים מהמתים אחר קבורתם?

לפני שנראה את התרחשויות המזעזעות בקרב הקבורה בקומות
ובכוכים, נקדים:

ישנם שטחים עצומים בארה"ק שמיועדים לקבורה או שיש להם
פוטנציאל לקבורה.

יש בהר המנוחות 250 דונם שאושרו לקבורה.

יש כבר למעלה מאלף דונם במרכז שמיועדים לקבורה בתכנית "מתאר
ארצית" המאושרת [ואפשר להוציא היתרים לקבור עד שנת תשפ"ה].
כמו"כ לפי ועדת איתור שהוקמה לצורך מציאת שטחי קבורה, והוצגה
לפני ועדה ממשלתית, ישנם 10 אזורים שבכל אחד מהם כמאה דונם
המתאימים לקבורה באזור שבין י-ם לת"א, כשבכל דונם אפשר לקבור
כ-400 נפטרים.

זאת עוד לפני כל אזור הצפון (ליד קרית אתא ועוד אזורים רבים), וכל
הדרום, וכל הערים והישובים הקטנים,
אלא שבעלי "ענין כספי" מונעים זאת.

חשוב גם לציין שיש כאלו שהשקיעו כספם בקומות ובקלקר ורשמו אותם
כ"פטנט" רשום על שמם, ודי למבין.

וגם אם נניח שעוד שנים רבות לא יהיה מקום, זאת לא סיבה לקבור מתים בצורות הללו.

ודי להעתיק מש"כ בשו"ת שארית הצאן (לגר"י בן נאיים, מרבני מרוקו, ח"ד סי' שנד על יו"ד סי' שעב, נדפס בכת"י"ק) אודות קבורת מכפלה בתוך האדמה גם כשיש הפסק עפר ו"ט ח"ל: זאת תורת העולה שכולה כליל. איסור כולל משפטי ה' אמת. שאין שום צד היתר לקבור מת ע"ג מת, ובפרט כשיש מקום פנוי לקבורת פגרים מתים, ואין אנו אחראין לדורות הבאים אחרינו להניח להם מקום פנוי לקבורה להאי שופרא כי לא נדע מה ילד יום ומה יהיה אחרינו, כי לישועתך קוינו כל היום, וכ"ז מקטני אמנה וכו'. עכ"ל.

בהר המנוחות בירושלים
קיימים כיום אלפי חלקות
פנויות של קברי שדה, אולם
בפועל חלק מהח"ק מוכרות
אותן לבני חו"ל [ועוד כמה
עשירי אר"י] בסכומי עתק,
ואילו את תושבי ירושלים
הם קוברים בקבורה רוויה -
בכוכים בקומות ועוד,
עם הנזילות המתוארות
להלן.

נתחיל לתאר מה שהתגלה
לאחרונה.

לפנינו מבנה קומות בהר מנוחות
דרום. המבנה משתרע על פני
רחוב שלם.

הוא משתייך לח"ק אחידה
ספרדים ועדות מזרח, הח"ק
מאחדת תחתיה את כל עדות
הספרדים והתימנים.

נתאר מה שהתגלה שם ביום כ"ח
מנחם אב תש"פ ואילך.

**סרטון 1: נזילות נוראות ממבנה קבורת קומות
כך נשמעת ההודעה הראשונה של שומר בית הקברות
למנכ"ל מועצת בתי העלמין הרב צוריאל קריספל**

סרטון 2: המשך הנזילות גם אחרי כיסויים בעפר

סרטון 3: אחרי כמה ימים
של נזילות זק"א הוזעקו
למקום

הח"ק טיפלה בחלק מהצינורות
כפי שנראה בהמשך, אבל לא
בכולם. ולכן אחרי כמה חדשים
[במרחשון תשפ"א] התחיל צינור
נוסף לפלוט דם ושומנים לרחוב,
עד שהח"ק טיפלה גם בו.

בנוסף, בחלקות אחרות של ח"ק
זו שהציבור לא התלונן, כיון שהם
לא מופנים לרחוב אלא לפינה כל
שהיא, נשארו צינורות שפתחיהן
החוצה.

הנזילות קיימות גם מהכוכים
לפננו מבנה כוכים, של ח"ק קהילת ירושלים
היא חברה של האשכנזים אבל גם ספרדים
נקברים שם
מבט על הכוכים מקדימה

מבנה הכוכים מבט מהצד - מאחור

נזילה
נוראה של
דם מקיר
הכוכים
האחורי

[נמסר לי: "מהח"ק
נמסר שזאת רק
רטיבות... לכן אי"צ
לטפל בזה... ורק אחרי
שעורב גורם רבני הם
הודו ונכנעו, ולקח
להם כמה חדשים
לגדד את הקיר ולצבוע
אותו בלבן, אבל בלא
טיפול בו כראוי"].

ומ"מ ישנם נזילות נוספות
ממבנים נוספים של ח"ק זו,
ושל ח"ק נוספות, הן בהר
המנוחות, והן במקומות
נוספים ברחבי הארץ, שלא
מטופלות כלל ונתארם בהמשך.

נסביר מה שראינו.

כשאדם נפטר, גופו נרקב השומנים נמסים, גם יש כמויות של דם, לא נתאר בדיוק כדי לא לגרום לציבור הרגשה לא נעימה, אבל מדובר על כמויות גדולות של נוזלים.

בקבורה רגילה זה נספג בעפר שתחתיו לאט לאט, בקבורה בקומות או כוכים אין מספיק עפר לספוג את כל זה, בכוכים מניחים בין 5 ס"מ עפר בחלק מהמקומות ל 20 ס"מ במקומות אחרים.

[חוץ ממה שזה לא כדין, כי צריך להפסיק בין מת למת 6 טפחים לפי פסק מרן (יו"ד סי' שס"ב), שזה לפי שיעור רבי חיים נאה 48 ס"מ, וזה נושא נפרד שמתואר בספר הקבורה בבטון ובקלקר, ואגב יש שניסו לפעול שיניחו 48 ס"מ ולא עלתה בידם].

ובקומות, כמה עפר תחת הנפטר, אני לא יודע בדיוק, אבל לא הרבה.

וכעת למבני הקבורה. לכל מבנה גבוה ככל שיהיה, יש בראשו גג שנמצא תחת כיפת השמים, וממילא אמורים לספק לכל מבנה פתרון של ניקוז מי גשמים. אולם מכיון שגם בקומת הגג העליונה ישנם קברים שפתחם פונה כלפי כיפת השמים, נוצרת בעיה כיצד לנתב את מי הגשמים למערכת הניקוז של ההר, ובמקביל להשאיר את הנוזלים שמופרשים מן המתים בתוך העפר של המבנה.

בעיה זו קיימת גם בכוכים, למרות שפתחיהן מהצד מ"מ גם שם צריך לנקז את הגשמים שיורידם על המבנה מעליו וכן מצדדיו. חשוב לדעת כי היות והגשמים נספגים בעפר של הקברים, כמעט ואין תופעה של התייבשות או התאדות, ולכן חייבים לקחת בחשבון הצטברות של כמות משקעים לפי חישוב של כל חורף שלם. וממילא, אם הקבלן יחליט שלא לבצע מערכת ניקוז כראוי הרי שכל הקברים יתמלאו במים.

גם הקומות הנמוכות שיש מעליהם גג, ג"כ סופגות גשמים רבים כיון שהכל פתוח מהצדדים, כפי שמסר לי מהנדס בכיר וזה הוכח בשטח כפי שנראה בסרטון בהמשך.

וכאמור, שגם הגשמים צריכים להתנקז בין בקומות ובין בכוכים.
כל קבלן יודע שלכל גג של בנין חייבת להיות מערכת ניקוז
תקינה של מי גשמים, אחרת הגג יהפך להיות בריכת מים.
לדוגמא, לפי הממוצע השנתי כמות המשקעים בירושלים היא
54.3 ס"מ!, ואם יש לגג איזה שיפוע לפינה מסוימת, או שהגג
מחולק לשני מפלסים, אזי גובה פני המים של הבריכה שתיווצר
במפלס הנמוך, יכפיל את עצמו.
דוגמא נוספת, גג בשטח של 150 מ"ר שהניקוז שלו פונה לחצר
פרטית ששטחה 10 מ"ר, אם יסתם הניקוז של אותה חצר, יוצר
באותה חצר בריכה בגובה של פי 15 מגובה המשקעים שירדו!

מהם הפתרונות לניקוז?

בקומות ישנם 5 פתרונות.
ובכוכים ישנם 2 פתרונות.

ובכולם ישנן בעיות הגורמות ביטול מצות
קבורה.
נתארם, ואת הבעיות שבהם.

נתחיל עם הקומות.

פתרון 1:

צינורות ניקוז חיצוניים שפתחיהן החוצה
זה הפתרון שנעשה במבנה הראשון שראינו, וכן במבנה
נוסף, וראינו גם מה קרה שהכל פרץ החוצה לרחוב.

ביטול מצות קבורה בפתרון 1:
שלא רק שיש כאן בזיון נורא של המת - ואין מי שלא
יזדעזע מזה.

אלא זה ברור שאי"ז קבורה. כי לקבור אדם במקום
שחלקים ממנו יתגלו החוצה אי"ז קבורה כלל. ויש לזה
כמה מקורות הלכתיים.

המקורות לביטול מצות קבורה

בפתרון 1:

מכתב של הבד"צ עדה חרדית

בראשות הגרי"ט ויס והגר"מ

שטרנבוך שליט"א:

מלבד מה שפרסמו כבר שאסור

לקבור בקומות.

הרי שבאופן זה אינה קבורה מסיבה

אחרת.

הר"ן (סנהדרין מו:) מבאר שהטעם

לקבורת קרקע ש"אין לך גניזה

גדולה מזו", לפי"ז כתבו "הכא

שעומד להתגלות אי"ז גניזה ואין

יוצאים בה חובת קבורה".

ב"ה

מטעם רבותינו כ"ק מרנן שרי התורה הגאב"ד והגאון הצ"ח הבי"ד שליט"א

זעקה מהר המנוחות

הודעזענו עד עומק השיתין ממראות ועדות שהביאו לפנינו מהקורות בהר המנוחות בפעיה"ק ת"ו, כאשר בימות הגשמים נתגלה קלונם של אנשי חברה קדישא מסוימים ואנשי הרבנות שהתירו קבורה בקומות, ומה שנקרא על ידם קבורה רוויה, כאשר רואים שם דם ושומנים מהנפטרים שהתפרקו מגופם ומונחים בבזיון שאין כמוהו, עד שנשפך דמם בחוצות, וכפי הנשמע עתה חברו את הצינורות הללו לבורות הניקוז כדי לחפות על כשלונם בהוספת חטא על פשע.

כבר כתבנו בעבר וכך גם דעת גדולי התורה והפוסקים **זצוק"ל** (ועי' מנח"י חלק י' תשובה קכ"ב), **כי לפי דעת אסור לקבור בצורה כזאת**. וכל זה לבד ממה שיש להסתפק אם קבורה באופן זה נחשב כקבורה כשיכול אח"כ להתגלות, ומסתברא דכיון שהגשמים מצויים ועלול להתגלות, אינו טמון וגנוז ולא שמייה קבורה, **כי עיקר עניין הקבורה הוא לגנוז גניזה עולמית** וכמבואר בר"ן (סנהדרין מ"ו ע"ב) דאין אדם יוצא חובת קבורה אלא בקבורת קרקע שאין לך גניזה גדולה ממנה, עיי"ש. והכא שעומד להתגלות אין זה גניזה ואין יוצאים בה חובת קבורה. **לפנים בישראל במקרים כגון אלו רח"ל היה נהוג לבקש מחילה מהנפטרים, למנוע חרון אף ה', ואחרי שיקול הדעת נחליט אם לקבוע יום בקשת מחילה מהמתים, ויועיל בס"ד למנוע הפורענות ח"ו**.

ומתדאיתין להכי יש גם למחות על פסק חדש בצבא להתיר לקבור גויים ויהודים יחד סמוך זה אצל זה, והוא נגד הלכה למשה מסיני שאין קוברים צדיק אצל רשע, וכ"ש לא גוי אצל יהודי. **וכל אלו הם מהזלזול הגדול במתי ישראל, וחלילה לנו להחריש על כך, ויש לפרסם בקול גדול דעת תורה הברורה בעניני הקבורה ושלא לשנות מהם כלשהו ובפרט על הבזיון הנורא הנ"ל, ולהשמיע קול מחאה נגד הפורצים והמשנים מדרך המסורה**.

ויהי"ר שנזכה בקרוב לקיום היעוד המקווה מתים יחיה א"ל ברוב חסדו, וחרפת עמו יסיר בביאת גוא"צ בב"א.

באה"ע בחורדה גדולה הבי"ד צ"ח דפעה"ק ת"ו יום ט' כסלו תשפ"א

נאם **יצחק טובי' ווייס** רב ואב"ד פעיה"ק ת"ו

נאם אברהם יצחק אולמן

נאם משה שטרנבוך ראב"ד

נאם יהושע ראזענבערגער נאם יעקב מענדל יאדאוויטש נאם יהודה במוהגריי"י פ"שר

פתרון 2:

חלק מצינורות הניקוז
של המבנה שראינו
[שהיו ממנו הנזילות],
חיברו לכמה צינורות
מרכזיים. וחלק מצינורות
אלו חיברו למערכת
הכללית של ניקוז המים,
ומשם הכל נשפך להרים
שסביב הר המנוחות.

ביטול מצות קבורה
בפתרון 2:
היות שנוזלי הנפטר
מגיעים לניקוז הכללי,
ומנוקז אל ההרים,
ומתפזר כדומן על פני
האדמה, אינם מגיעים
לקבורה.

ובשנ"ת שבט הלוי (ח"ה
סי' קעט) כתב שדם שיצא
אחר קבורה, חייב
בקבורה, ואם הוא יוצא
אל הביוב עם המים, הוא
נגד ההלכה.

פתרון 3 זיפות הגג:
אטימה הרמטית של קרקעית
הקומות (באמצעות זיפות)
בכדי שהנוזלים לא יחלחלו
אל תקרת הקומה שמתחת,
כאשר בפועל לא מחברים
את עפר הקברים אל מערכת
ניקוז כלשהיא.

התנהלות זו מבוצעת - אצל
חלק מהח"ק - אך ורק
בקומות האמצעיות של
המבנה (ששם כמות
המשקעים פחותה), ולא
בקומה העליונה.

ביטול מצות קבורה בפתרון 3:

[א] כאמור, היות והגשמים נספגים בעפר של הקברים, כמעט ואין תופעה של התייבשות או התאדות, ולכן חייבים לקחת בחשבון הצטברות של כמות משקעים לפי חישוב של כל חורף שלם. וממילא, בקומות הנ"ל, שלא ביצעו מערכת ניקוז כלל, הרי שכל הקברים יתמלאו במים. ובעיה זו קיימת גם בקומות האמצעיים של המבנה, מכיון שבדרך כלל מדובר במבני עמודים (שפתוחים מצידם), וממילא ישנם מבנים שבהם כמות לא מבוטלת של גשמים חודרת גם אל הקומות האמצעיות (תלוי גם בכיווני הרוח). ומציאות זו התבררה בשטח.

סרטון 4: שאיבת מים מקבר בקיץ!

לפנינו קבר שנמצא במבנה הקומות בהר מנוחות דרום [שראינו קודם לכן]. בקומה השניה ולא רק בקומה העליונה. ונראה מה קורה כשהניקוז נסתם או כשאינו מנקז כראוי. הסרטון שלפנינו הוא מהקיץ ולא מהחורף [מחודש תמוז תש"פ].

כשפותחים את הקבר לפני הקבורה, הקבר מלא מים – וצריך לשאוב את כל המים – היינו מי גשמים ונוזלי נפטרי הקברים הסמוכים – לעבר הרחוב הסמוך. כשעתיים אח"כ הקבר מתמלא מים משום "חוק כלים שלובים". ומיד לאחר מכן ממחרים את הלוויה ומבצעים את הקבורה לפני שהמשפחה תוכל להבחין בהצטברות החדשה של המים. וזאת מלבד הבעיה ההנדסית של המעמסה האדירה על המבנה.

וכבר פסק מרן (יו"ד סי' שסג סעי' א) שמצוה
לפנות את המת מקבר שיש בו מים.
וכן פסקו למעשה מרן ביביע אומר (ח"ז יו"ד
סי' לה) בתשובה ערוכה על כך. ובתשובות
מרנן האגרות משה ושבט הלוי.

סיבה נוספת לביטול מצות קבורה בפתרון 3:

[ב] מסר מהנדס בעל נסיון: "זה לא עוזר לאורך זמן כי חומרי הנפטר הם חומרים כימיים הממיסים את הזפת. ובפרט נפטר שנרקב זה פורץ בלחץ עצום. ולכן מספיקה אפי' פינה אחת שהזפת הומס, שמשם יהיו נזילות". ואכן נמסר לי: "שבמקום אחד, בבנין שנבנה בשנתיים האחרונות, ישנה רטיבות על התקרה. רק שם לא ברור אם זה רק גשמים או שגם מעורב עם נוזלי הנפטרים, ומסתבר שבהכרח קצת מעורב".

ואכן נראה מה קורה בכמה מבנים שנעשה כך.

במבנים הבאים
נצפו סימני רטיבות
נוראים על התקרה
שתחת קומות או
כוכים,

של דם ושומנים,
ואחר זמן החל
ליטוף מהתקרה על
הרצפה נוזלים אלו.

פתרון 4 ניקוז לבורות ספיגה:
 חלק מצינורות הניקוז של המבנה
 הנ"ל [שהיו ממנו הנזילות], חיברו
 לתוך בור ספיגה.
 בור ספיגה הוא: בבנינים שאין להם
 ניקוז מי שופכין, חופרים בור עמוק
 באדמה, לשם מתנקזים כל מי
 השופכין, ומידי פעם מגיעה משאית
 ששואבת את כל השופכים. לפעמים
 תחתית הבור אינה מבטון, אלא
 נשארת פתוחה לאדמה, וכך הנוזלים
 מחלחלים אט אט לאדמה, ומה
 שנשאר, במקרה של מי שופכין, זה
 נייר ולכלוך - המשאית שואבת.

ביטול מצות קבורה בפתרון 4:
 תבואר בהמשך יחד עם הבעיה
 שבפתרון 5.

פתרון 5 ניקוז ישר לאדמה:
בנו מראש צינורות פנימיים בתוך
עמודי הבטון, שמחזיקים את
המבנה. צינורות אלו מלאים עפר,
והם יורדים עד העפר שנמצא
בקרקעית המבנה (תחת הקברים
שבקומה התחתונה) ושם הם
אמורים לפלוט את מי הגשמים יחד
עם כל המעורב בהם.
מכיון שהצינורות אינם פתוחים
למערכת ניקוז עירונית החלחול
באדמה נעשה בצורה יותר איטית.

ויש בפתרון 5 -שני סוגים:
[1] מרזבים שנכנסים לעומק האדמה,
בעומק של כמה מטרים.
[2] מרזבים שלא מגיעים לעומק האדמה,
כפי שעשו בעבר, אלא הם יוצאים לעפר
שתחת תבניות הקברים (כיום - מקלקר)
שבקרקעית תחת מבני הקומות.
ונמסר לי שלכן: "כשבאים לפתוח קבר
סמוך לצינור הניקוז, אמור להיות ריח
נורא. וגם כשקוברים את המת שם, הוא
מונח ע"ג עפר ספוג מי גשמים ונוזלי מתי
כל הקומות".

ביטול דיני קבורה בפתרונות 4-5 – ניקוז לבורות ספיגה או ישר לאדמה:

(א) כתב לי הג"ר יחיאל פישהוף במכתב וז"ל: "וגם באופן שהצינורות מתנקזים ישר לאדמה, מ"מ הרי אסור לקבור ב' מתים כאחד, אפילו אם לא ישאבו הנוזלים משם, וישארו בבורות הספיגה ויתייבשו, והוא איסור גמור לקבור, בכה"ג, שאחר כמה ימים מצטרפים כל המתים כאחד. ועל הנצל יש חיוב קבורה. וכ"ש כאן, שבכלל לא היה עדיין קבורה, והנה סו"ס הנצל והדם נוסעים כדי להיקבר, ורק אז מתחילים לקיים מצוות קבורה, אך קוברים שלא כדין כמה מתים ביחד". עכ"ל.

(ב) ישנה גם בעיה של קבורת צדיק אצל רשע, גם באופן שהרחיקו כדין בין קבור הרשע לצדיק, מ"מ בצינור זה כולם נקברים יחד. [הג"ר משה שטרנבוך].

(ג) חלק מהזמן, נוזלי הנפטר נמצאים בתוך צינור פלסטיק, שהוא כמו ארון מפלסטיק, שזה דבר שהקפידו עליו מאוד באר"י לא לקבור בארון. וגם במקומות בחו"ל שקברו בארון כתב באג"מ (יו"ד ח"ג סי' קמב) שאסור לקבור בארון של פלסטיק. מאידך, יש לדון דמ"מ זה ארון בלי תחתית, וגם במקומות שהצינור משופע, מ"מ תמיד יש לו איזה יציאה.

נמשיך עם הפתרונות לכוכים.

כוכים פתרון 1:

שלא עושים ניקוז כלל.

ביטול מצות קבורה בפתרון 1:

שזה בעצם לא פתרון כלל. וכך יש

מקומות שהיו נזילות כלפי חוץ דהיינו

בין המצבה לקיר. כך נמסר לי על בי

נוף הגליל – הר יונה.

אין מזה תמונות.

אבל לסבר את העין נציג כוכים עם

מצבות.

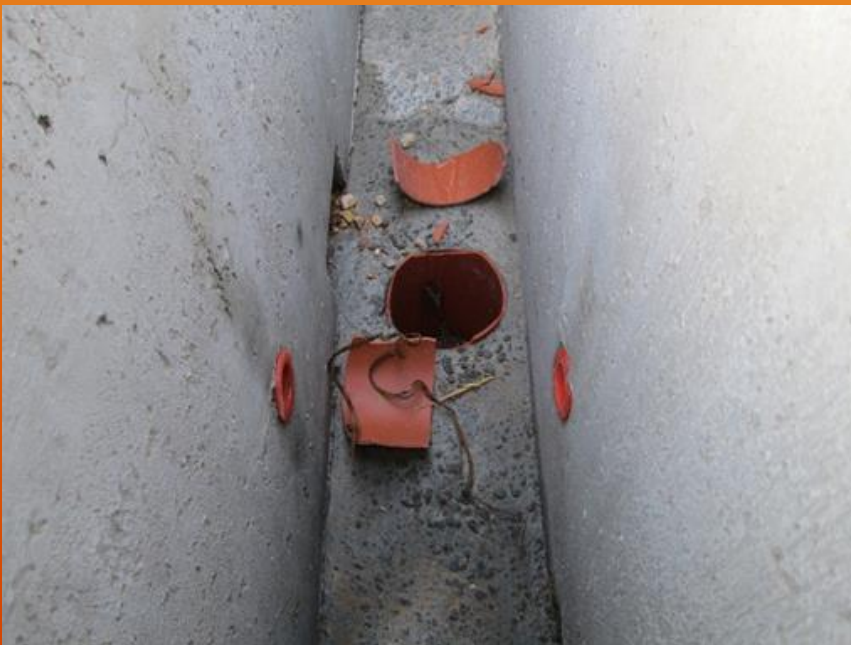
[מהכוך הפתוח, הועבר לאחרונה

יהודי צדיק לקבר ישראל]

הכוכים פתרון 2:
צינורות ניקוז בין כוך לכוך, מלאים
עפר, שמגיעים עד לבטן האדמה,
בדומה לצינורות שנעשים בקבורה
בקומות פתרון 5.

ביטול מצות קבורה בפתרון 2:
כמו הבעיה שתוארה על פתרון 5
שבקומות, שהקבורה לא נגמרת
עד שכל הנוזלים מגיעים לארץ וכך
נקברים כמה מתים יחד, נגד הדין.

בעיה חדשה: תחזית קריסת מבני הקומות

התקבלה חו"ד של כמה מהנדסים וקבלנים מומחים: שכל מבני הקבורה העשויים מבטון יקרסו במשך השנים, ויחזיקו לכל היותר מאה שנה, וכך מופיע רשמית בדרישת "חוזר מנכ"ל משרד הדתות" (תשע"ח 2) שיש להקים מבנה שיחזיק מעמד לכה"פ ל-100 שנה. ואין דרישה ליותר מזה. ורב ח"ק אחת שבונה את כל בניני הקבורה בקומות כתב שהם יחזיקו מעמד 300 שנה. וזה ממש לא משנה, כי כו"ע מודו שזה לא יהיה לעולם.

והסביר לי מהנדס, שהוא גם קבלן, וגם מודד גדול, ובנה 70 בתי עלמין ברחבי הארץ, כולל קבורה בקומות: שאין מבנה בטון שקיים לעולם, אין כזו מציאות! בנין מגורים רגיל בונים ל-150 שנה, כי יודעים שבין כה עת אז הבנין יתיישן וכבר יהרסוהו לבד, ומבני קבורה בקומות בונים ליותר שנים, אבל גם בהם לא שייך שיחזיק מעמד לעולם.

זאת ועוד, כידוע שכל מבני הבטון צריכים תחזוקה לאחר זמן, וללא תחזוקה לאורך זמן הם עומדים בסוף לפילה [לאחר מאה שנה או יותר], וכאן אחרי שהנכדים של הנפטרים ימותו אף אחד לא ידרוש מהח"ק לטפל בזה ומדובר על מבנים עם כמויות גדולות של חול, והיות שהמבנים פרוצים לכל הרוחות הגשמים חודרים שם וכשגשם מרטיב חול הכובד הוא עצום.

וגם אם ודאי יתחזקו אותם, הרי שהבנין מצד עצמו לא מחזיק מעמד לעולם וכנ"ל. ולאחרונה (תשפ"א-תשפ"ב) התפרסם על כמה מבנים שקרסו בארץ, וכן בעולם, וכן מבנים שהתגלו בהם סדקים, והעירייה ניסתה לתחזק את המקום, ובחלק מהבנינים היא פינתה את הדיירים ע"מ להרוס את המבנה.

ואין לשאול מבנינים עתיקים שמחזקים מעמד שנים רבות,
ראשית גם הם נהרסו רובם ככולם, ובעיקר יש כמה
הבדלים מהותיים:

א. הם נבנו מאבנים ולא מבטון.

ב. נבנו מאבנים רחבות וכבדות ולא בניני בטון מקירות
דקים כמו שלנו.

ג. נבנו בתים של קומה אחת או שנים ולא בנינים של רבי
קומות כהיום.

ד. הם מתוחזקים היטב במשך כל השנים.

והסכים עמדי הגר"מ שטרנבוך שליט"א במכתב (כ"ד תמוז תש"פ)
וז"ל: אודות קבורה בקומות שנתפשט בעוה"ר בכל הארץ, הנה
בתשובות והנהגות (ח"ו סי' רכ"ג) ביארתי דבקבורה בקומות עיקר
החיסרון הוא בכפרה לנפטר, אמנם כעת קיבלתי מכתב מהרב
משה קוטקס שליט"א שבדק ומצא שלדברי מהנדסים וקבלנים
מומחים, מבנה הקבורה מחזיק מצד עצמו עד מאה שנה, [ואמנם
אם יחזקוהו אח"כ יוכל להתקיים עוד, אבל מצד עצמו, ללא
שניסו בו תחזוקה לאורך זמן, אין בו כוח לעמוד יותר ממאה
שנה], וכך גם השלטונות האחראים על הבנייה, אין דורשים
להעמיד בניין שיחזיק יותר ממאה שנה, ויתרה מזו בקברים
החדשים שהם עושים מקלקר, אין שום ניסיון כלל שיחזיק לאורך
זמן, והנה לפי"ז אין החיסרון רק ב"כפרה" בלבד, אלא דאין
מתקיים בזה מצוות קבורה כלל, דהא לא הוי גניזה גמורה. עכ"ל.

ויסוד החשש הזה כבר מבואר בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ג סי' קמד), ובספר אב בחכמה
(הפסק הרביעי בדין קבורה בכותל) [זה הספר הראשון שרואים כשפותחים אוצר
החכמה]

ולכאורה זאת כוונת שו"ת בית יצחק להגאון רבי יצחק שמעלקיס (יו"ד ח"ב, התרנ"ה, סי'
קסא) שמביא את הר"ן בסנהדרין (מו:): שכתב וז"ל: "וא"כ אין אדם יוצא מידי חובת
קבורה אלא בקבורת קרקע ולא שתהא הקבורה ממש בקרקע שלא יצא י"ח אם יקבור
ארונו בקרקע, אלא הכוונה בקבורת קרקע שאין לך גניזה גדולה ממנה". עכ"ל.
וע"ז כתב בבית יצחק וז"ל: "והיוצא מדבריו דבעי קבורה בקרקע, אך גם בבנין שבקרקע
מועיל עכ"ל.

כוונתו במשפט הראשון שצריך קבורה בקרקע ולא בנין ע"ג הקרקע. וחכוונתו במשפט
השני שבנין בתוך הקרקע מועיל, כך מוכח מהמשך דבריו שזאת כוונתו".
וזוהי המקור הראשון שדן בענין, ודבריו הם מפורשים לאיסור.
[אח"כ הוא מדייק זאת גם מהגהות אשר"י, אבל זה כבר קשור לסוגיא אחרת].
ואינו מבאר לפי הר"ן א"א לקבור בבנין, אבל ברור שכוונתו כמו שאמרנו שלפי טעמו של
הר"ן הנ"ל שצריך גניזת עולם א"א לקבור בבניינים, היות שברור שלא יחזיקו מעמד
לאורך ימים.

לסיום: צריך לידע שלפי רוב האחרונים, והפוסקים כל הקבורה
בקומות אינה קבורה כלל, ועכ"פ יש בה חסרונות גדולים של
חיסרון כפרה לנפטר ועוד.
יש מקצת מהסוגים, שיש מקצת מהפוסקים שנקטו שזה קבורה
בדיעבד.

אבל כאמור, לא הובא לפניהם הבעיה של הניקוז, ולא בעיה
נוספת של תחזית קריסת מבני הקומות, שמתוארת בחוברת
דירוג סוגי הקבורה.

וגם שברוב המקומות לא מבצעים לפי ההלכה, כגון בנוגע
להפסק העפר בין מת למת, או כיסוי המת, ובעיות נוספות,
שמתוארות בספרי "הקבורה בבטון ובקלקר".
ועל כל המבנים הללו אין פיקוח כלל, אפילו לא של הרבנות.

כמו"כ יש לציין שישנם סוגים חדשים שהתחדשו בשנים
האחרונות ממש, ולא נידונו כלל, היות שמציאות זאת לא ידועה
ולפעמים גם מוסתרת מהציבור הרחב
ולכן חובה על כל רב בישראל לברר את דינם ועל כל אדם
בישראל לשאול את דינם.
כי בזמן לחץ של שעת פטירה ל"ע, א"א לברר כלום, ובקושי
אפשר להבין במה מדובר.
הכל מתואר בחוברת "דירוג סוגי הקבורה", ונידון בהרחבה
בספר "הקבורה בבטון ובקלקר".
חלקם יתור חמורים מהקומות והכוכים שתוארו עד כה, וחלקם
יותר טובים אבל בכולם יש בעיות הלכתיות.
ונזכירם בקיצור. בלי להיכנס לכל הבעיות ולכל המקורות.

"קבורת מכפלה -
קבורה זוגית"
כשהיא מ"בטון"
ויש בה כמה
סוגים. וכמה וכמה
בעיות הלכתיות
בהלכות קבורה.

"קבורת מכפלה -
קבורה זוגית" כשהיא
מ"קלקר".

וכך כל הקברים של
ח"ק קהילת ירושלים,
בשנים האחרונות, כולל
כל הקברים שבקרקע
המנהרות החדשות.
וכן במה ערים
נוספות.

מצורף סרטון 5:
הכנת הקלקר.

הבעיות ב"קבורת מכפלה - קבורה זוגית" כשהיא מ"קלקר":
קלקר אינו עפר כמובן. ויש בה בעיות עצומות נוספות.
מרן הגר"ש וואזנר התנגד לזה אפילו בקבורת שדה, וכן גדולי זמננו.
הבעיות בקלקר הם כך:

[א] באופן שיש פלטת קלקר בין מת תחתון לעליון, כלפי מת עליון הרי הוא כקבור בארון קלקר, שגם בתוך האדמה אסור הדבר. כמבואר באג"מ (יו"ד סי' קמב א) לענין ארון פלסטיק.
דמלבד שנחשב כקבורה בארון, שהשו"ע (יו"ד סי' שסב) כתב שמצוה לא לקבור בארון, והאחרונים החמירו בזה מאוד וכן הקפידו מאוד בארה"ק. הרי שמבואר בחז"ל ובפוסקים שאין לקבור בארון שעשוי מחומר שלא נרקב, כיון שגם המת שבו נרקב באופן איטי ויש לו צער הדין, והקלקר לפי המחקרים הוא חומר איטום שמונע ריקבון.
[ב] גם באופן שאין קלקר בין מת עליון לתחתון, אלא רק בצדדי המת. [ואצל מת עליון גם מעליון]. אף שלא נחשב כארון, מ"מ להאמור, מסתבר שהיות שרוב סביבתו היא קלקר, משפיעה שיירקב באופן יותר איטי.

[ג] ע"פ חו"ד של 2 מהנדסים מומחים שמתכננים את כל הקבורה בקומות וכוכים, קבורה זו ניסיונית – ניסיונות במתים – עם חשש כבד של קריסת כל מערך הקלקר על כל המתים שבתוכו, כיון שהקלקר נתון לכרסומי עכברים ושאר בע"ח, וכן נתון להיות נמס עקב חומרי המת שהם כמו חומרים כימיים הממיסים קלקר. ממילא עלולה להיות תערובת של המתים, והרי אין מפסיקים בין מת למת, בחומר שלא מחזיק מעמד כמבואר בחת"ס (אה"ע ח"ב סי' קלב) לענין קרשים של עץ כיון שמרקיבים.
כמו"כ, לדבריהם, עלולה להיות קריסה של כל החלקה, כיון שעל יציקת הבטון מונחות מצבות שכל אחת שוקלת בין 700 ק"ג לאחד טון, ויציקה זו היא יציקה דקה הנסמכת על מערך הקלקר, ואם הקלקר בפנים יכורסם או יקרוס הרי שכל המצבות עם היציקה עלולים לקרוס.

וכל הקלקר הוא חדש, משנת תשע"ו לערך, וא"א לדעת מה יהיה עוד שנים ספורות, וכ"ש לא עוד 50 שנה או 100 בקיצור "נסיונות עם המתים".

[ד] כמו"כ אחרי שמבינים איך המערך בנוי, יש לדון את המכפלות אם כבתוך הקרקע על גביו, ראה בספר הקבורה בבטון ובקלקר חלק ה' שיעור 24.

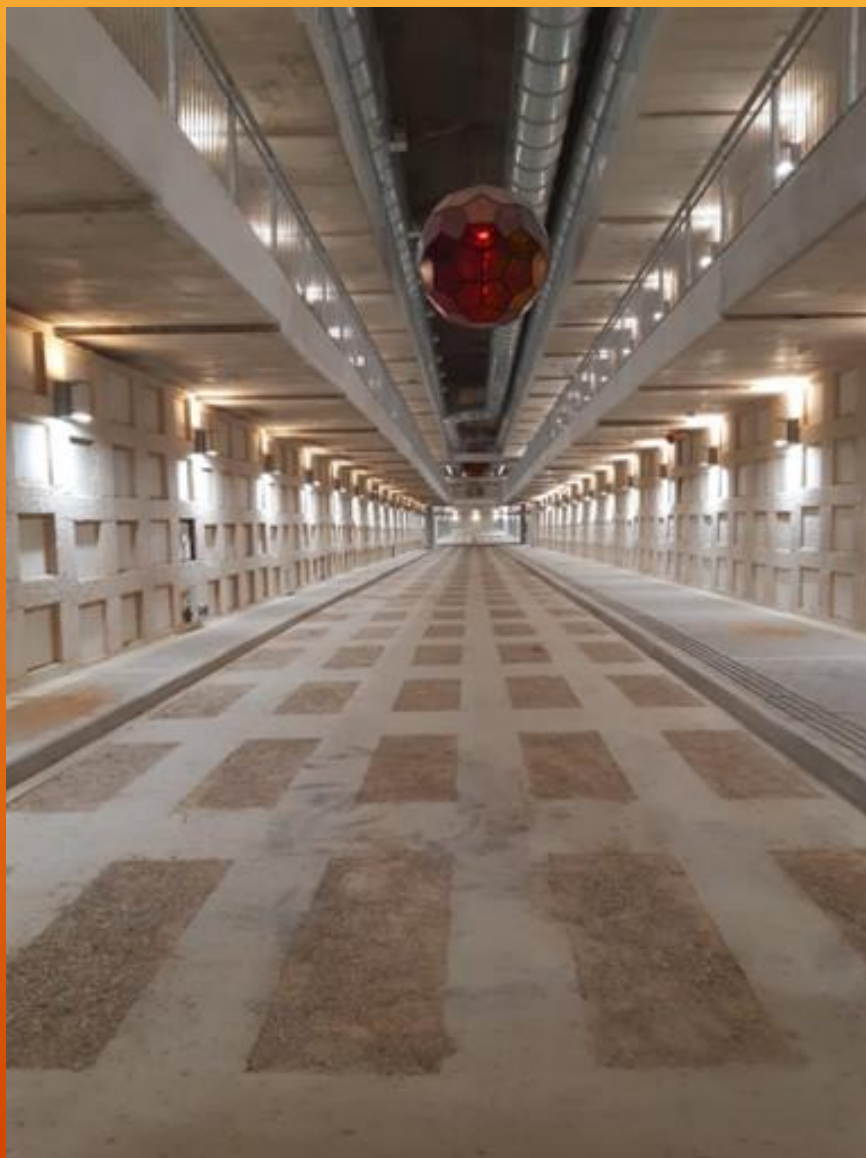

"קבורת כוכים" העשויים מ"קלקר"
ומונחים על מדפי בטון.
כך עשויים כל הכוכים החדשים של ח"ק
קהילת ירושלים כולל במנהרות הר
המנוחות.
והיות שקלקר אינו עפר זה יותר חמור
מכוכי בטון רגילים.

ואף שהקלקר הוא רק בצדדים, ואילו
הנפטר שוכב על שכבת עפר שעל הבטון,
אבל מ"מ תחת מדף הבטון יש קלקר [של
גג כוך הקלקר של התחתון].
כך עורר הגאון רבי אופיר מלכא שליט"א
כשראה את הכוכים בסיור בהר
המנוחות.

נחצבו מנהרות
חדשות של הר
המנוחות של ח"ק
קהילת ירושלים
וכולם בטוחים
שהכל שם באדמה
כמו זמן הגמרא
והאמת היא – ראה
תמונות הבאות

יש שם כוכים
בארבעה אופנים
כשא"א להבחין
בהבדל ביניהם
אחר בנייתן:
[א] תבניות בטון
שהוצמדו לקירות.

[ב] כוכי קלקר על
מדפי קלקר, וכל
המבנה הוצמד
לקירות.

[ג] "כוכים"
שנחצבו
ב"סלע" של
ה"מנהרות"

הכוכים שבסלע צורתן הפנימית עגולה
כמו קודח חשמלי.

[שאר הסוגים הנ"ל העשויים מקלקר על
מדפי בטון או רק מבטון, צורתן
הפנימית מרובעת].

וגם בכוכים החצובים בסלע ישנן בעיות
הלכתיות. והעקריות שבהם:

[א] המת לא מכוסה בעפר. [הגר"מ
שטחנבוך, הגר"ע אויערבאך, והגרי"י
אפרתי, ועוד רבנים רבים].

[ב] הכוך נסתם רק עם פלטת קלקר.
[מכתב הג"ר שריאל רוזנברג, ועוד
רבנים רבים].

על הבעיה הראשונה שהמת לא מכוסה בעפר.
הציעו הרבנים להשתמש בשרוול שמתמשים בו בבניה, שיש בו
עפר, ואפשר בלחיצה להשפריץ עפר לתוך הכוך.
וזה רעיון מצוין, אלא למעשה הוא לא מיושם.
וגם צריך לדעת שזה שייך רק אם יחצבו כוך יותר גדול [כי הכוך
כיום הוא בגודל של 55-60 ס"מ על 55-60 ס"מ], וכן שעל המת
עצמו ייצרו איזה אהל מקרשים או אבנים, כיון שכתב בטור (יו"ד
סי' שסב) בשם רב נטרונאי גאון, שלא לשפוך עפר ישירות על פני
המת, כיון שהוא בזיון, ומסיבה זאת עושים כיום בכל קבורת שדה
רגילה אהל מבלוקים ובלטות. ולכן גם בכוך כזה, צריך לעשות כן
לפני שמשפריצים את העפר, שצריך ליצור כזה אהל, וזה מעשי רק
אם הכוך יהיה יותר רחב.

הרבה מהכוכים שבמבני
הקבורה, הינם בצורה של
"אמבטיות" עם תחתית,
שהם "כלי" גמור, ולכן הרי
זה כמניח מתו בארון
שאינה קבורה כלל לפי כל
השיטות, וזה לא קשור
לקבורה בקומות. [והסכימו
הג"ר ברוך שרגא, הג"ר
איתמר גרבוז, הג"ר יחיאל
פישעוף, הג"ר מרדכי
עבאדי].

אם הציבור שואל מה מוטל עלינו?

יש להציע כמה נקודות:

א. "להתפלל להשם" על המצב הנורא - באופן כללי
"ראה נא בענינו", למלשינים או למשומדים אל תהי
תקוה".

וגם באופן פרטי - "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת
מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו". (תהלים לב, ו).
"רבי יוחנן אמר: לעת מצא - זו קבורה. אמר רבי חנינא:
מאי קדא "השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר" (איוב
ג), אמר רבה בר רב שילא, היינו דאמרי אינשי: ליבעי
אינש רחמי אפילו עד זיבולא בתרייתא שלמא". (ברכות
ח.)

המשך הנקודות שמוטל עלינו:

ב. להרעיש את העולם, לפרסם את מה שקורה בקרב

הציבור, בקרב הרבנים, ובקרב העסקנים, ובקרב

העיתונות, בארץ ובחו"ל. רק ככה משהו יזוז. לכל אחד יש

ציבור, יש כאלו ציבור של חברים, יש כאלה שיש להם

שיעור שהם מוסרים, יש לציבור קטן ויש לציבור גדול.

ג. להכנס לנושא: מציאותית והלכתית, לפרסם תשובות

הלכתיות, מאמרים תורניים, וגם ספרים.

ושנזכה לקיום הנבואה (ישעיהו פרק כה
פסוק ח):

בִּלְעַם הַמּוֹת לְנֹצַח וּמַחֲהַשׁ אֶל-לִקְיָם
דְּמַעָּה מֵעַל כָּל-פָּנִים וְחִרְפַּת עַמּוֹ יִסִּיר מֵעַל
כָּל-הָאָרֶץ כִּי הַשֵּׁם דִּבֶּר.
ושנזכה לתחיית המתים בקרוב, אמן.